

**ФЕМІНІСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ У ЖІНОЧОМУ
ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО “ПОДВІЙНА ГРА
В ЧОТИРИ РУКИ” І “ВИПУСКНИЙ ВЕЧІР” ДОРОТІ СЕЙЕРС)**

Т. М. Гуляк

*Прикарпатський факультет (м. Івано-Франківськ)
Національної академії внутрішніх справ;
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Національної Гвардії, 3;
тел. +380(342)52-32-00, e-mail: tanyahuliak@gmail.com*

У статті розглянуто феміністичний компонент у детективних романах «Подвійна гра в чотири руки» І. Роздобудько і «Випускний вечір» Д. Сейерс. Виокремлено його домінуючі ознаки: оригінальні жіночі образи і жіноче письмо, яке проявляється через деталізацію та експлуатацію вставних конструкцій. Охарактеризовано спільні та відмінні особливості використання феміністичного компонента в українському й англійському жіночому детективному дискурсі. Проаналізовано подібність і розбіжність в образах Мусі Гурчик і Гарріет Вейн, які є виразниками творчого методу детективісток. Описано емотивну і деталізуючу функцію вставних конструкцій. Підкреслено, що феміністичний компонент відіграє важливу роль у творенні жанру жіночого детективного роману.

Ключові слова: *феміністичний компонент, жіночий образ, жіноче письмо, деталізація, вставна конструкція*

Феміністичний рух, який розпочався ще у XVIII столітті в Франції, вплинув і на літературний процес. Оскільки відбувся певний переворот у розподілі соціальних ролей, то особливу увагу літературних критиків привертають у минулому абсолютно «чоловічі» жанри, наприклад, детективний, в якому зараз жінки-письменниці почувають себе також вільно. У наш час фемінізм – це радше певний спосіб прочитання культури, метод аналізу культурних текстів з позиції жінки. Фахові критичні праці у феміністичному ключі пишуть, зокрема, К. Гейлбрун, К. Стімпсон, В. Агеева, Я. Голобородько, Г. Грабович, Т. Гундорова, М. Крупка, С. Павличко, Г. Улюра, С. Філоненко.

У зарубіжному літературно-критичному середовищі детектив як складову фемінного дискурсу вивчають Дж. Кавелті, М. Кронгауз, Е. Френсіс, А. Виноградова, Н. Смирнова. Вітчизняна дослідницька спільнота не відзначається особливим інтересом до вищезгаданої

проблеми, за винятком ґрунтовних досліджень С. Філоненко. Фрагментарно жіночий детектив дослідили у своїх працях Г. Бітківська, Н. Герасименко, Я. Голобородько, А. Кокотюха, М. Крупка, Л. Кукса, Ю. Соколовська, А. Таранова, Г. Улюра, зокрема і романи І. Роздобудько. Творчий доробок Д. Сейерс є невідомим для українського читача і літературного критика, незважаючи на те, що романи британської й української письменниць мають ряд спільних і відмінних ознак на генологічному рівні. Це дає підґрунтя для аналізу схожостей і розбіжностей між конкретними феміністичними складовими жіночого детективного роману І. Роздобудько і Д. Сейерс та вказує на **актуальність** дослідження.

Мета нашої статті – спираючись на існуючі дослідження у теорії жанру (К. Гейлбрун, Н. Зборовської, Н. Смірної, Л. Таран), описати спільні і відмінні характеристики феміністичного компонента як жанроутворювального в українському та англійському жіночому детективі. Для цього потрібно виконати такі **завдання**: визначити домінуючі ознаки феміністичного компонента в досліджуваних жіночих детективних романах; виявити специфіку оригінальних жіночих образів Мусі Гурчик і Гарріет Вейн; описати емотивну і деталізуючу функцію вставних конструкцій, які є характерною рисою жіночого письма; простежити роль феміністичного компонента у формуванні жанру жіночого детективу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Феміністична складова у жіночому детективному романі має певні характерні риси: особливі жіночі образи і жіноче письмо. Головні героїні жіночих детективних романів в основному – вольові, самодостатні й освічені жінки. Проте вони не схильні до самозамилування чи хизування, а навпаки, часто мають бунтівний характер, запальну вдачу і бажання самоудосконалюватися. Порівняємо головних героїнь романів І. Роздобудько «Подвійна гра в чотири руки» і Д. Сейерс «Випускний вечір» – Мусю Гурчик і Гарріет Вейн. Вони обидві не є професійними детективами, а тільки асистують чоловікам-слідчим. Кожна є достатньо мудрою, щоб проявити себе в потрібний момент. Муся, яка живе в ХХ столітті, але описана в ХХІ, робить це значно активніше і частіше: «Поки до тями приходили, Муся обстановку роздивилася і, як писав її улюблений доктор Шерл, швидесенько на місцевості зорієнтувалася: довкола ножа майже немає крові – отже, встромлений він в уже мертве тіло» [3, с. 69]. Гарріет, яка народилася в творчому задумі Д. Сейерс ще у ХХ столітті, переважно стримує себе і тільки в кульмінаційний момент висловлює власну думку: «Це звичайно дуже добре, що ти мене попереджуєш, але я все одно спробую з'ясувати, хто це був. Я візьму до уваги всі застереження» [6, с. 455].

Водночас вони обидві є вірними Санчо Пансами і завжди готові прийти на допомогу. Українка робить це дещо екстравагантніше:

«Оглянувши каюту при денному світлі, розпочала Муся свою «лекцію» (а сама, варто сказати, себе доктором Шерлом уявила – і збоку собою ж замилувалась, адже все відбувалося майже по-книжному!)» [3, с. 88]. Вона є вірною послідовницею свого улюбленця й увесь час старається досягти його рівня. Британка частіше залишається в тіні Пітера Уїмзі: «Я сама себе бентежу. Я ніколи не знаю, що насправді відчуваю» [6, с. 37]. Завдяки своїй прогресивності та рішучості Муся Гурчик таки починає домінувати в процесі розслідування і розплутує справу практично самостійно: «Але, ваша високосте, мушу сказати, що... що без Марії Матвіївни я б не впорався. Вона відбитки пальців збрала, вона і на слід вивела, котрий іще з Петербургу сюди вів» [3, с. 216].

I. Роздобудько дозволяє своїй героїні втрутитися в суто чоловічу на той час справу – дактилоскопію. Письменниця також наділяє її надзвичайною спостережливістю та цілеспрямованістю. Муся Гурчик – дочка генерала, якій не личило розплутувати різні загадкові справи та ще й без дозволу батька. Але вона кидає виклик стереотипам епохи і перемагає їх. А Гарріет Вейн робить тільки спробу щось змінити у тогочасному світогляді: «Це не тому, що я зрозуміла власну цінність. Коли я зробила тобі пропозицію, то це нічого не означало для мене, а зараз це щось буде означати» [6, с. 496]. Вона не займає позицію лідера в процесі слідства, але намагається бути основною хоч би в особистих стосунках. А це рівноцінне державному переворотові. Високоосвічена, добре вихована жінка з хорошої родини априорі не могла сама себе пропонувати на роль дружини на початку ХХ століття. Такий вчинок був як мінімум ганьбою для рідних, а як максимум – вироком про відречення від власного дому. Проте Гарріет нічого не налякало. Їй так набридла постійна заглибленість Пітера в чужі справи, його увага до найменших деталей інтер'єру і відірваність від реальності, що вона вирішила вразити досвідченого чоловіка несподіванкою. І це подіяло. Тільки у зворотному напрямі: пан детектив навіть не зміг відповісти. Та Гарріет не надто вражена і продовжує допомагати своєму незрозумілому об'єкту захоплення.

Другою рисою феміністичного компонента є так зване жіноче письмо чи особливості жіночого стилю. У статті «Жіноча проза: теоретичні засади визначення та класифікація» Т. Шарова зауважує, що вживання поняття «жіноча проза» вказує перш за все на визнання факту існування цього літературного феномену, а його виокремлення здебільшого обмежується своєрідністю біологічної статі авторки [5, с. 167]. Г. Улюра зазначає, що «жіноча література – це художні твори, створені жінками [4, с. 7]. Літературознавець Т. Гундорова впевнено заявляє, що «гендерно відмінне письмо – культурний факт», і водночас наголошує, що про виразну «статевість» письма можна говорити тоді, «коли у тексті особливий наголос робиться на тих означниках, які традиційно пов'язані зі статтю» [1, с. 3], тобто виразно відчитуються

«гендерні модуляції письма», створюючи таким чином «фемінну» модель творчості [2, с. 19]. Жіноче письмо має свою основну тему – це місце жінки в сучасному світі і багатство її внутрішнього світу. Для висвітлення цієї теми письменниці часто користуються засобами емотивності, зокрема вставними конструкціями. Структурно-семантичні типи вставних конструкцій були об'єктом вивчення російських та українських лінгвістів, таких як О. Антонюк, О. Галайбіда, В. Дружиніна, П. Дудик, А. Загнітко, Н. Кобріна та ін.

За допомогою вставних конструкцій авторки мають змогу дати власний коментар чи підказку, привертаючи таким чином увагу читача: «Схопився і закружляв довкола ліжка, немов чукотський шаман, кульгаючи на праву (колись поранену в бою) ногу» [3, с. 14]. Так І. Роздобудько описує його високість генерала М. Гурчика, який одночасно виглядає смішно, але відважно. Письменниця не називає його героєм, а просто каже читачеві, що цього чоловіка було поранено в бою. Це означає, що він не відсиджувався в тилу і його дочка – Муся Гурчик – також не ховатиметься за батьківською спиною.

Часто вставні конструкції деталізують ситуацію, обстановку чи людей. Українська детективістка, використовуючи їх, передає атмосферу, яка панує на березі біля розкішного пароплава «Цариця Дніпра»: «Натовп (серед гультьяїв, прикажчиків із сусідніх яток та інших роззяв товклися тут навіть бонни з дітьми і дами під мереживними парасольками) хитнувся вперед» [3, с. 24]. І всі ці люди зібралися, щоб подивитися на небіжчика років тридцяти. Він вирушав у відпустку, адже мав запрошення на судно «Цариця Дніпра». Із того шматка паперу і починається зав'язка історії. Читач також може перенестися в якусь окрему кімнату і чітко побачити всі меблі: «У просторому залі-приймальні (Муся відзначила, що померлий інженер жив досить заможного) стояв круглий дубовий стіл на лакованих гнутих ніжках у формі оголених сирен, що здіймаються з хвилі морської (претензійно і недешево, подумала Муся), десять стільців у стилі бароко (протертим виявився лише один, з чого Муся зробила висновок, що небіжчик не вельми часто приймав гостей)...» [3, с. 25]. І, очевидно, що наші речі можуть багато про нас розказати. А ще більше може сказати погляд зі сторони: «Жадібними ніздрями (і всіма, звісно, фібрами душі) він відчував терпкий аромат парфумів «Жасмин» [3, с. 8]. Герої жіночих детективних романів часто піддаються виру відчуттів, намагаючись замаскувати це.

У британської детективістки яскравими прикладами вставних конструкцій є епіграфи перед кожною главою. Читаючи їх, ми можемо уявити сюжетну лінію конкретного уривку твору: «Найкраще поведуться ті, хто, якщо не можуть визнати любові, все ж таки вважають її святою і старанно оберігають від серйозних справ і дій в житті. А чоловіки завжди мають якісь проблеми, що заважають їм бути відвертими принаймні із собою» [6, с. 39]. Ці слова належать Френсісу

Бекону, а Д. Сейерс вдало використовує їх у III розділі, коли Гарріет Вейн наважується першою заговорити про почуття і шлюб, а натомість чує скарги, а не відповідь.

Вставні конструкції ще можуть бути виразником самоіронії в британському детективі «Випускний вечір»: «Уїлкі Коллінз, – написала Гарріет, завжди відносився до чогось надприродного як до фатальної корости.» (чи може когось здолати короста? А чому б і ні? Нехай так і буде, принаймні в цей момент.)» [6, с. 204-205]. Гарріет Вейн насміхається сама зі своєї версії, але опиняється у безвихідній ситуації, коли потрібно щось сказати. І нехай краще буде так, ніж ніяк. Про наслідки письменниці-детектив подумає пізніше.

I. Роздобудько і Д. Сейерс використовують вставні конструкції для оцінки висловлювання або вираження ставлення свого героя до подій, процесів чи людей. Інколи складається враження, що це справді думки персонажів, але в більшості випадків очевидним є те, що це письменниці устами своїх героїв підказують щось читачам. Так українська детективістка робить нас мимовільно присутніми на місці злочину, деталізуючи його думками ніби-то Мусі Гурчик: «На його посинілому обличчі (Муся відзначила, що синява розливалася від шиї) застигла блаженна посмішка, пальці обох рук розчепірені, ніби нещасний усе ще брав свій останній акорд» [3, с. 24]. Пізніше читач ще не раз прочитає про ту синяву на шиї постраждалих, адже вона є слідом від специфічної східної отрути.

У Д. Сейерс таких коментарів менше, але вони все ж таки трапляються і дуже нагадують внутрішній діалог жінки, в якому вона сміливо робить певні висновки щодо якоїсь справи: «Стоячи і вдивляючись у дивне дзеркало (власником цієї кімнати, очевидно, була дуже низька жінка), Гарріет поправила капелюшок і припідняла його в районі чола» [6, с. 8]. Тільки в розмові з собою британська жінка-детектив може відчувати повну свободу думки і дозволити собі робити різні припущення щодо справ.

Українська героїня веде внутрішній монолог, щоб розібратися в собі, в своїх почуттях і відчуттях. Вона надзвичайно тяжіє до сфери чуттєвого і здебільшого керується емоціями і навіть так званим 7 чуттям. Якщо треба зняти відбитки пальців, то це треба зробити терміново і так як вчив маестро: «Стримуючи биття серця, Муся проробила те ж саме: намастила аркушик рідиною з пляшечки (відкривала зубами, адже взялася клеєм добряче!) і, немов до рани, приклала до візерунку» [3, с. 29]. Такі вчинки можна вважати імпульсивними, але вони дієві. Поки вся слідча група діяла відповідно до протоколу, то Муся вже встигла оцінити інтер'єр і зібрати біоматеріал. У той час останнє було надзвичайним новаторством, адже навіть сам генерал М. Гурчик не визнавав цього методу слідства.

Жінки-письменниці схильні до деталізації, а в детективному романі це особливо помітно. Зазвичай дуже прискіпливо описуються зовнішній вигляд людини чи одяг. Це робиться не відкрито, а в авторських ремарках: «Ух ти! Одна з тих фривольних світлин, котрі татусь забороняє дивитися в модних журналах: оголена спина, тінь від капелюха з широкими рисами падає на гострі лопатки, вузькі бретельки натякають, що сукня на панянці (а, власне, чому саме панянці, якщо спина худа, майже підліткова?) все ж таки є» [3, с. 28]. Читача різко відволікають від злочину і практично змушують побачити ту панянку. І така акція є спланованою, щоб потім реципієнт пригадав історію від початку і розгадував сюжетні колізії.

Д. Сейерс також деталізує другорядних персонажів роздумами головних: «Два інші викладачі, яких Гарріет не впізнала (вони були новенькими і вона їх ще не бачила), судячи із жестів обговорювали дамські капелюхи» [6, с. 51]. Письменниця використовує англійське слово «dons», яке вживається тільки на позначення викладачів Оксфордського університету і ми здогадуємося про локацію дії. А оскільки ці люди є новенькими, то ще не встигли влитися в колектив і сприймають його об'єктивно, а, отже, можуть надати потрібну інформацію. Так і відбувається. Шановне панство просто розповідає про те, що бачили останнім часом і відкрито висловлюють своє ставлення до певних вчинків окремих персонажів. Вони нікого не обмовляють і не прикрашають реальності, а конструктивно аналізують ту чи іншу ситуацію. А реципієнти отримують нові деталі, які складаються наче пазл у завершену картину.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Феміністичний рух залишив свій відбиток і на літературному процесі, зокрема на детективному жанрі. Однією зі складових жіночого детективного жанру є феміністичний компонент. Його основні риси – це специфічні образи головних героїв-жінок і жіночий стиль письма. Муся Гурчик в українському детективі та Гарріет Вейн у британському мають ряд спільних ознак: вони мають широкий світогляд, невичерпний запас енергії і велике бажання довести справу до кінця. Проте українка прагне до автономії і самоствердження, а британці зручно залишатися «за кулісами» слави Пітера Уїмзі. Жіноче письмо найяскравіше проявляється у використанні вставних конструкцій, які мають дві основні функції: емотивну і деталізуючу. Емотивна функція чіткіше виражена в українському детективі: І. Роздобудько словами юної леді виражає ставлення до навколишнього середовища і спектр емоцій. Д. Сейерс рідко дозволяє інтелігентній письменниці прямо говорити про свої відчуття. Деталізуюча функція чітко проявляється в обох детективах і несе додаткове когнітивне навантаження. Таким чином, доцільно говорити про існування особливого жіночого стилю та його інтеграцію в детективний жанр.

Література

1. Гундорова Т. Гендер і письмо // Кур'єр Кривбасу. – Кривий Ріг, 2002. – № 12. – Вкладка «Література плюс». – С. 2-3.
2. Гундорова Т. «Марліттівський стиль»: жіноче читання, масова література і Ольга Кобилянська // Гендерна перспектива. – Київ: Факт, 2004. – С. 19-35.
3. Улюра Г. Теоретико-методологічні засади гендерних студій з літературознавства // Гендерні студії в літературознавстві: [навчальний посібник]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – С. 6-20.
4. Шарова Т. Жіноча проза: теоретичні засади визначення та класифікація // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2006. – Серія «Філологія». – Вип. 49. – 214 с.
5. Sayers D. *Gaudy Night*. – New York: HarperPaperbacks, 1995. – 501 p.

Стаття надійшла до редакційної колегії 20.12.2018 р.

Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Бистровим Я.В.

THE FEMINISTIC COMPONENT IN THE FEMALE DETECTIVE NOVEL: THE COMPARATIVE ASPECT (ON THE BASIS OF WORKS BY IRENE ROZDOBUDKO “THE DOUBLE GAME IN FOUR HANDS” AND “GAUDY NIGHT” BY DOROTHY SAYERS)

T. M. Huliak

*Precarpathian Department (Ivano-Frankivsk) of the National Academy of Internal Affairs; Chair of Social and Humanitarian Disciplines;
76000, Ivano-Frankivsk, Natsionalna Hvardiya St., 3;
tel. +380(342)52-32-00, e-mail: tanyahuliak@gmail.com*

The article deals with the feminist component in the detective novels «The Double Game in Four Hands» by I. Rozdobudko and «Gaudy Night» by D. Sayers. Its dominant features are distinguished: original female images and women's writing which is manifested through the detailing and usage of parenthetical constructions. The common and distinctive features of the use of the feminist component in the Ukrainian and English female detective discourse are described. The similarity and difference in the images of Musya Gurchyk and Harriet Vane who are the expressions of the creative method of detective writers are analyzed. The emotional and detailing functions of the parenthetical constructions are described. It is emphasized that the feminist component plays an important role in the creation of the genre of the female detective novel.

Key words: *feminist component, female image, female writing, detailing, parenthetical construction.*